

FUTBOL BO'YICHA MUSOBAQALAR O'TKAZISH VA HAKAMLIK QILISH

Abdimuratov Muratbay Uzaqbergenovich

Berdaq Atindagi Qaraqalpaq Mamleketlik Universiteti,

Dene madeniyati teoryasi ham metodikasi kafedrası.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15204810>

Annotatsiya. Musobaqalar bir davrali qilib otkazilgan oyin bir-biri bilan bellashuvchi ikki jamoaning dastlabkisining maydonida otkaziladi. Agar musobaqada ikki davra nazarda tutilgan bolsa 2 chi oyin keyingi jamoa maydonida otkaziladi. Davrali tizim boyicha otkaziladigan oyinlar kalendarini 3 usul bilan tuzish mumkin. Birinchi usul musobaqada ishtirok etuvchi jamoalar soniga qarab, jamoalarning umumiy soniga yaqin bolgan tok son olinadi va unga muvofik ravishda vertikal chiziqlar otkaziladi. Masalan, 6 jamoa bolsa unga (ya'ni 6 songa) yaqin bolgan tok son yoki 5 son boladi.

Kalit so'zlari: Musobaqalarni o'tkazish va tashkil etish. Futbol musobaqalari, Musobaqalar galabaga erishish, musobaqada ishtirok qiluvchi jamoalar.

Musobaqalarni o'tkazish va tashkil etish. Futbol musobaqalari oquv-mashg'ulot (trenirovka) ishlarining asosiy qismini tashkil etadi. Ular mashg'ulotlarda qiziqishni oshiradi, mamlakatda futbolning ommaviy rivojlanishiga yordam beradi. Futbolchi oyinlarda muntazam qatnashmay turib yuqori nartijalarga erisha olmaydi. Musobaqalar musobaqa qatnashchilarning jismoniy, texnik, taktik va axloqiy-irodaviy tayyorgarligi darajasini aniqlaydi hamda oquv mashg'ulot jarayonining yonalishi imkonini beradi. Musobaqa natijalari oquv mashg'ulot ishlarining yakunlash vositasi bolib xizmat qiladi. Musobaqalar galabaga erishish yolidagi iroda kuchini, qat'iylikni, rostgo'ylikni, do'stlikni va jamoafa bo'lgan ma'suliyat xissini tarbiyalaydi.

Oyinlarning emotsional keskinligi futbolchilarning psixologik xususiyatini aniqlashga imkon beradi. Ochiq xavoda otkaziladigan musobaqalar qatnashchilarni soglomlashtirish jihatidan katta ahamiyatga ega bolib jismoniy kamolotning xammabop va qimmatli vositalaridan biridir.

Musobaqalar kop sonli qatnashchilarni jalb qilishi bilan birgalikda futbolni ommalashtirishda qudratli vosita bolib xizmat qiladi. Ular musobaqa qatnashchilari va tomoshabinlarga jismoniy tarbiya va sport bilan faol shugullanishga jalb qiladi. Futbol xakamining tarbiyachi-pedagog va raxbar sifatida vazifasi juda katta. Aniq xakamlik qilish maydonda ro'y beradigan qopollikka, ayrim futbolchilarning intizomsizligiga qat'iy jazo berish, musobaqa ishtirokchilariga o'z vaqtida tanbex va ko'rsatmalar berish musobaqani taktik va texnik jihatdan yuqori darajada otkazishga yordam beradi. Musobaqa turlari. Oldiga qoyilgan vazifalarga qarab musobaqalarni asosiy va yordamchi musobaqalarga ajratish mumkin.

Yagona butun ittifoq sport klassifikatsiyasi talablariga muvofiq tashkil etiladigan va natijalarga kora sport klssifikatsiyasi belgilanadigan xamda g`olib yoki chempion degan nom beriladigan musobaqalar asosiy musobaqalrga kiradi. Musobaqlarning asosiy turi-kalendar 37 musobaqalar bolib, ular sport tadbirlarining yagona kalendar rejasida nazarda tutiladi va tasdiqlangan nizomga muvofiq otkaziladi. Musobaqalarning asosiy turlariga quyidagilar kiradi: - birinchilik yoki chempionatlar; -kubok musobaqalari; -saralash musobaqalari. Birinchilik yoki chempionatlar eng ma'suliyatli musobaqalar bolib ularning natijalari boyicha g`olib jamoaga chempionlik nomi beriladi.

Musobaqlarni tashkil etishning bu turi jamoalar kuchini ob'ektiv baholashga, olib borilayotgan oquv mashg`ulot ishining sifatini va samaradorligini aniqlashga imkon beradi.

Kubok musobaqalariga juda kop jamoalar jalb qilinib g`olibni qisqa muddatlar davrida aniqlash uchun o`tkaziladi. Saralash musobaqaning keyingi bosqichida qatnashish uchun eng kuchli jamoalarni aniqlash maqsadida o`tkaziladi. Musobaqalarning yordamchi turlariga quyidagilar kiradi:

- nazorat uchrashuvlar;
- ortoqlik uchrashuvlar;
- namunali uchrashuvlar;
- qisqartirilgan musobaqalar.

1.Nazorat uchrashuvlar jamoalarni bolajak musobaqalarga tayyorlash va ularning tayyorgarligi tekshirish maqsadida otkaziladi.

2.Ortoqlik uchrashuvlari oquv mashg`ulot maqsadlarida yoki an'anaviy musobaqalar rejasida otkaziladi.

3.Namunali uchrashuvlar futbolni ommalashtirishga va sport mahoratini korsatishga xizmat qiladi.

4.Qisqartirilgan musobaqalar bir necha soat mobaynida otkaziladi.

Ular odatda bayram kunlariga va sport mavsumining ochilish yoki yopilish marosimlarida rejalashtirilidi. Bunday musobaqalarning tez otishi uchun oyin vaqti qisqartiriladi.

Qisqartirilgan musobaqalarning dasturi faqat oyin otkazishni emas, balki oyinchilarning texnik yoki jismoniy tayyorgarligiga qarab 38 musobaqalarni ham oz ichiga oladi.

Musobaqalarni rejalashtirish. Mamlakatimizda jismoniy tarbiya harakatining tashkiliy tizmi xususiyatlarini hisobga olgan holda respublika, viloyat, shahar, tuman va jismoniy tarbiya jamoalarida otkaziladigan futbol musobaqalarining muayyan tizimi qaror topgan. Futbol musobaqalarining rejalashtirilishi markazlashtirilgan xarakterda boladi. Sobiq Ittifoq jismoniy tarbiya va sport komitasi barcha idoralar va sport tashkilotlari bilan kelishib turib, musobaqalarning yagona yigma kalendar rejani ishlab chiqadi.

Bu musobaqlarning bir yola 2 joyda bolishini, uzoq vaqt yo`lda bolishi oldini olishga xamda kalendar rejalar tola qimmatli oquv trenirovka ishlari uchun sharoit yaratishga imkon beradi. Musobaqalarning umumiy yig`ma kalendar rejasi faqat tadbirlar royxati emas, balki sport tashkilotlarining futbolni yanada rivojlantirish yuzasidan birgalikda olib borilgan ishlarini chuqur oylangan rejadir. U territoriva idora boyicha uyushtiriladigan musobaqalarni otkazish bilan aloqador barcha masalalarni oz ichiga oladi. Respublika, shahar, ulka va viloyat musobaqalarining yigma kalendar rejasini yuqori tashkilotlar tomonidan rejalashtiriladigan musobaqalrni hisobga olgan xolda 4 yillik qilib tuzish maqsadga muvofikdir. Zarur ozgartirishlar kiritilgandan keyin futbol boyicha umumiy yigma reja tegishli jismoniy tarbiya va sport komitalarining ommaviy sport tadbirlari rejaga kiritiladi xamda barcha sport tashkilotlari uchun majburiy hisoblanadi. O`yin tizim (sistema)lari. Amalda oyinning 3 ta asosiy tizimi qaror topgan davrali tizim, bir yoki ikki marta yutqazgandan keyin oyindan chiqib ketiladigan tizim va avvalgi ikki tizimning kombinatsiyasidan iborat bolgan aralash tizim. Davrali tizim. Musobaqaning davrali tizimida xar bir jamoada agar musobaqa bir davrali otkazilsa bir-biri bilan bir marta, agar musobaqa 2 davrali bolsa ikki marta uchrashishi kerak. Oyinning bunday tizimi musobaqalashuvchilar kuchlari nisbatini ancha ob`ektiv belgilashga va kuchli jamoani aniqlashga imkon beradi, bunda musobaqaning yakunidagi tasodifiylik elementi ma`lum darajada bartaraf qilinadi. Bu tizim boyicha musobaqani ikki 39 davrali qilib otkazish eng to`gri tizim hisoblanadi.

Davrali tizimda musobaqa ishtirokchilarning barcha orinlari toplangan ochkolar soniga qarab aniqlanadi. Otkazilgan barcha oyinlari natijasiga kora golib aniqlanadi. Bir yoki bir necha jamoalar ochkolari teng bolib qolishi mumkin - unda golibni aniqlash uchun musobaqa tartibiga qandaydir ozgartirishlar yoki tadbirlar (masalan, shu jamoalar o`rtasida qoshimcha oyinlar yoki shu jamoalar ortasidagi oynalgan oyin natijalari yoki kiritilgan yoki otkazib yuborilgan toplar nisbati) nazarda tutilgan bolishi kerak. Davrali tizim boyicha oynash tartibida kur`a tashlash bilan musobaqada qatnashuvchi jamoalrning nomerlari aniqlanadi. Jamoalarning aniqlangan nomerlari asosida oyinlar jadvali (kalendar) aniqlanadi. Musobaqalar bir davrali qilib otkazilgan oyin bir-biri bilan bellashuvchi ikki jamoaning dastlabkisining maydonida otkaziladi. Agar musobaqada ikki davra nazarda tutilgan bolsa 2 chi oyin keyingi jamoa maydonida otkaziladi.

Davrali tizim boyicha otkaziladigan oyinlar kalendarini 3 usul bilan tuzish mumkin.

Birinchi usul musobaqada ishtirok etuvchi jamoalar soniga qarab, jamoalarning umumiy soniga yaqin bolgan tok son olinadi va unga muvofik ravishda vertikal chiziqlar otkaziladi.

Masalan, 6 jamoa bolsa unga (ya`ni 6 songa) yaqin bolgan tok son yoki 5 son boladi.

Demak 5 vertikal chiziq otkazish zarur, agar jamoalar soni 10 bo`lsa unga yaqin son 9 ta vertikal chiziq chizilgan bo`lishi kerak va xakozo.

Vertikal chiziqlarning ostidan va ustidan, pastdan boshlab, chapdan onga qaratib jamoalar nomeri ketma-ket tartibda, birinchidan jamoalar soniga yaqin bolgan tok songa orada bir chiziq qoldirib yozib chiqiladi. Bu nomerlar keyingi nomerlarni jadval (grafik) tarzda yozishda dastlabki reja bolib hisoblanadi. Birinchi kun oyinlar kalendarini tuzish uchun birinchi nomerdan boshlab vertikal chiziq atrofida soat strelkasiga qarshi olib boruvchi tartibda barchi ishtirok etuvchi nomerlar yozib chiqiladi qolgan oyin kunlarining kalendarini tuzish uchun vertikal chiziqlar ortasidaga barcha nomerlar, avval ularning ostiga va ustiga qoyilgan nomerlarni hisobga olgan xolda ilon izi qilib qoyib chiqiladi. Shuni xam aytish kerakki, nomerlar birin ketin vertikal chiziqlarning ong tomonidan ortib boruvchi 40 tartibda takrorlanib yoziladi.

Shundan keyin ikkinchi va qolgan kalendar kunlarda xam bellashuvchi jamoalarni aniqlash uchun xar bir vertikal chiziqning chap tomoniga avvalgi kalendar kundagi nomerlar ozgarishsiz otkazilishi kerak. Xamma jadval (grafik)lar toldirilib chiqilgandan keyin oyinlarning kalendarini tuziladi. Buning uchun vertikal chiziqning ikki tomonida turuvchi nomerlar juft qilib biriktiriladi. Musobaqada ishtirok qiluvchi jamoalar soni tok bolsa xar bir vertika chiziqning ostida yoki ustida turuvchi nomerlar mazkur kalendar kuni (shu turda ular oynamasligini ko`rsatadi.) guruhlar soni juft bolsa (masalan 10 bolsa) korsatilgan (vertikal chiziqning ostida yoki ustida) nomerlar (jamoalar) oxirgi nomer (uninchi) bilan oynaydilar.

Turlar boyicha oyinlar jadvali bosh bolgan jamoalar (vertikal chiziqlar ostidagi yoki ustidagi nomerlar) bilan so`nggi nomerli jamoa oyinini hisobga olgan xolda tuziladi. Odatda tur jadvalida birinchi bolib kursatilgan jamoa maydon egasi hisoblanadi. Shuning uchun kur`aning oxirgi nomeri (masalan, musobaqada qatnashuvchi jamoalar 10 bolgan 10 nomer) xar bir turdan keyin orin almashib turadi. Qolgan bellashuvchi jamoalar vertikal chiziqning ong tomonidan turuvchi nomerdan boshlab tuziladi.

Shunday qilib bu usulda jamoalarning xar bir turda navbat bilan maydon almashishiga qat'iy rioya qilinadi. Ikkinchi usul (katorasiga) - oyinlar kalendarini oyinda ishtirok qiluvchi xamma jamoalarni bir qatorga juft-juft qilib yozish usuli bilan tuzishda maydonlar almashishining avvalgidek shartlari, ya'ni uchrashuv «egasi» xuquqi saqlanadi.

Mazkur usulda jamoalarning juft soni olinadi (masalan, agar musobaqada 7 jamoa qatnashsa, oyinlar kalendarini 8 jamoaga tuziladi, agar 9 bolsa 10 jamoaga bolinadi va xakazo) 8 jamoa bolgan birinchi kalendar kuni quyidagi tartibda tuziladi: bir katorda birinchi nomer oxirgi 8 nomer bilan, 2 nomer oxirgi nomerdan oldingi 7 nomer bilan birlashtiriladi, ya'ni bir biriga qarshi oynovchi jamoa bilan birgalikda harakatga keltiriladi.

REFERENCES

1. Ашмарин Б.А. Теория и методика физического воспитания. – М., 1990.-234 с.
2. Аулик И.В. Как определит тренированного спортсмена. – М.: ФиС., 1977.
3. Вайсеховский С.М. Книга тренера. – М.: ФиС., 1971. - 312 с.
4. Годик Н.А. Контроль тренировочных и соревновательных нагрузок. – М.: ФиС., 1980. – 136 с.
5. Гужаловский А.А. Основы теории и методики физической культуры. – М.: ФиС., 1986.
6. J.Turdimuratov. Dene mádeniyaty teoriyası hám metodikası. Tashkent 2022.

QOSIMSHA ÁDEBIYATLAR.

7. Jumaniyazov, D., & Jumanov, B. (2024). MEKTEPKE SHEKEMGI BALALARǴA HÁREKETLI OYINLARDAN PAYDALANIW ZÁRÚRLIGI HÁM ONIŇ MAQSETI, WAZIYPALARI. *Modern Science and Research*, 3(11), 546-550.
8. Jumaniyazov, D., & Yuldashov, U. (2024). TÁJIRIYBELI BASKETBOLSHILARDIN JARÍS ISKERLIGINE TEXNIKALÍQ TAYARLÍǴI. *Modern Science and Research*, 3(12), 664-666
9. Jumaniyazov, D. (2024). DENE TÁRBIYASI SISTEMASINDA HÁR TÁREPLEME TÁLIM HÁM TÁRBIYA BERIW USILLARI. *Modern Science and Research*, 3(12), 396-400.
10. Yuldashov, U. K., & Jumaniyazov, D. Q. (2024). FIZIKALIQ SAPALAR HÁM OLARDIŇ BIR-BIRI MENEN FIZIOLOGIYALIQ BAYLANISLÍǴINA SIPATLAMA.
11. Djanizakovich D. N. THE ROLE OF PHYSICAL EXERCISES IN TRAINING YOUNG VOLLEYBALL PLAYERS //Web of Teachers: Inderscience Research. – 2023. – Т. 1. – №. 8. – С. 8-16.